

Drugsgebruik door (recente) migranten: een casestudie van Iraniërs in België¹

Marjolein Muys

Hoewel West-Europese landen in de jaren vijftig en zestig zelf het initiatief hebben genomen om ‘gastarbeiders’ te rekruteren in kolonies en landen rond de Middellandse Zee, waren ‘immigranten’ vanaf de oliecrisis midden jaren zeventig niet langer welkom. Sindsdien werden de mogelijkheden tot het verkrijgen van een verblijfsvergunning in West-Europa meer en meer beperkt. Inwoners van ontwikkelingslanden blijven echter hun geboorteland verlaten met als doel een nieuw leven te beginnen in Europa. In de geïndustrialiseerde landen worden de huidige migratiestromen vaak als problematisch ervaren, aangezien de voorziene migratiepoorten niet volstaan om hen op te vangen (Appleyard, 2001; Castles & Miller, 2003; Doomernik et al., 1997).

Deze situatie heeft geleid tot de aanwezigheid van ‘nieuwkomers’ in West-Europese landen, die via allerlei administratieve kanalen trachten een verblijfsvergunning te verkrijgen (Castles, 2002). In vergelijking met andere, sinds langere tijd verblijvende migrantengroepen, is er zeer weinig over hen bekend (Ghijs & Franssen, 2006). In deze bijdrage beschrijf ik de manieren waarop ik met Perzische nieuwkomers in België in contact ben gekomen voor mijn onderzoek naar het gebruik van drugs en andere psychotrope middelen (tabak, alcohol) onder deze bevolkingsgroep.

Mijn onderzoek betreft de relatie tussen het huidige middelengebruik onder deze immigranten en het middelengebruik in hun land van oorsprong (Iran). De centrale vraag is de volgende: in welke mate veranderen gebruikspatronen van deze migranten na aankomst in België?

Om deze vraag te beantwoorden hebben we een casestudie uitgevoerd bij Iraanse migranten in België, zowel met als zonder legale verblijfsstatus. Om de evolutie van gebruikspatronen bij deze migrantenpopulatie na te gaan, maken we een vergelijking tussen patronen van middelengebruik in Iran en gebruikspatronen bij Iranezen in België. Meer specifiek zal de plaats van middelengebruik binnen de Iraanse cultuur worden geplaatst. Centraal is hier de vraag hoe het aangetroffen gebruikerspatroon in België samenhangt met de manier waarop de groep gebruikers doorgaans met drugsgebruik in hun land van afkomst bekend waren. Hierbij houden we rekening met drie belangrijke aspecten van gebruikspatronen: het product dat wordt gebruikt, de motieven voor gebruik en de omstandigheden waarin men de roes opzoekt. Voor elk van deze aandachtspunten onderzoeken we de relatieve impact van oorspronkelijke culturele referentiekaders rond middelengebruik en die van de nieuwe (westerse) patronen. Vanuit een niet-essentialistische opvatting van cultuur wordt er uitvoerig aandacht geschonken aan contextuele factoren.

1 Dit onderzoek werd mogelijk gemaakt dankzij de financiële steun van het Bijzonder Onderzoeksfonds van de Universiteit Gent.

Na een korte beschrijving van het voorlopige resultaat van het onderzoek ga ik in op de opzet van het onderzoek, de rekrutering van respondenten en de wijze waarop interviews en observaties werden uitgevoerd, om uiteindelijk te besluiten met een aantal aspecten van geldigheid.

Middelengebruik bij Iraniërs in België: voorlopig resultaat

De doelgroep: Iraanse migranten in België

In België zijn er, historisch gezien, grofweg twee golven van Iraniërs aangekomen. De eerste groep arriveerde vanaf het einde van de jaren zeventig tot het begin van de jaren negentig. Een tweede groep kwam in België terecht vanaf 1999 tot 2003. Deze twee golven hebben totaal verschillende kenmerken en er bestaan slechts weinig contacten tussen beide. De eerste groep kreeg relatief gemakkelijk een verblijfsvergunning in België, de tweede ondervond hierbij veel moeilijkheden. Een deel van de tweede golf van Iraanse immigranten heeft aldus meerdere jaren zonder verblijfsvergunning in België geleefd. Dit betekent dat zij (hebben) moeten overleven van zwart werk of een uitkering, aangezien zij geen arbeidsvergunning krijgen zolang zij geen verblijfsvergunning hebben (CGKR, 2005).

De Iraanse cultuur is niet per se de islamitische cultuur. De meeste respondenten bidden niet, veel mannen drinken graag alcohol en veel Iraanse vrouwen zijn gek op dansen (Nekuee, 2006). De respondenten gaven zelden de indruk uit een islamitische staat afkomstig te zijn. Enkel de littekens van het totalitaire regime dragen zij met zich mee: wantrouwen. Veel respondenten waren echter wel zeer religieus, maar waren de geïnstitutionaliseerde 'godsdienst' niet toegewijd.

Gebruikte middelen

Zowel in Iran als in België wordt een heel gamma aan middelen gebruikt. Het is echter het gebruik van ruwe opium dat bij deze doelgroep in het oog springt. In Iran is er momenteel een ware epidemie van opiumgebruik (York, 2000; Beirlandt, 2006; Nissaramanesh et al., 2005; Khoshnood & Rooholamini, 2003; Basmenji, 2005). Een groot aantal recent gearriveerde respondenten had dan ook al voor hun emigratie ervaring met opium. Slechts een minderheid van de respondenten, namelijk de jongeren, is in België begonnen met het gebruiken van opium. Door de lange traditie van opiumgebruik in Iran (Razzaghi et al., 1999; Ahmadi & Benrazavi, 2002; Ahmadi & Ostovan, 2002; Matthee, 2005), zijn er ook reeds langer verblijvende Iraniërs die opium gebruiken. Zij doen dit echter eerder op de traditionele manier (in een speciale pijp, de *vafour*) en op een meer gecontroleerde manier dan de recenter gearriveerde gebruikers. Sinds enkele jaren is opium gemakkelijk verkrijgbaar in Europa (voor Iraniërs). Het wordt speciaal voor hen ingevoerd vanuit Iran met vliegtuigen (voor persoonlijk gebruik), schepen en trucks. Het wordt verder in België verdeeld, voornamelijk maar niet exclusief onder Iraniërs, door zowel mensen die een centje bij willen verdienen (om hun gebruik te bekostigen) als door criminele netwerken die ook betrokken zijn in wapenhandel en mensensmokkel.

Motieven voor gebruik

De literatuur over middelengebruik in Iran benadrukt zelfmedicatie als gebruiksmotief. Middelenconsumptie in Iran wordt gerelateerd aan het omgaan met de harde realiteit: werkloosheid, gebrek aan vrijheid en plezier (Razzaghi et al., 1999; Ahmadi & Sharifi, 2002; Razzaghi & Movaghar, 2003; Moaveni, 2005).

Iraniërs die sinds enkele jaren in België verblijven, ervaren een hoge bestaansdruk daar zij het hechte wij-gevoel van familie en vrienden in Iran moeten missen en (in sommige gevallen veel) moeite ervaren om een verblijfsvergunning te bemachtigen. Zij die moeten overleven zonder verblijfsvergunning staan onder een enorme druk, aangezien zij niet mogen werken en zij lijden onder hun onzekere toekomst. Middelengebruik wordt binnen de Iraanse gemeenschap in België gezien als een manier om met de druk van de realiteit om te gaan. De postmigratie omstandigheden spelen een belangrijke rol in de evolutie van patronen van middelengebruik. De eerstegeneratie-immigrant die problemen ervaart met het verkrijgen van een verblijfsstatus belandt in een innerlijk niemandsland. Het land van aankomst beantwoordt niet aan de verwachtingen en de ontvangst is koel (Nekuee, 2006).

Hoewel binnen de Iraanse gemeenschap zelf sterk de nadruk wordt gelegd op een causale relatie tussen middelengebruik en de levensomstandigheden van Iraniërs die lange tijd zonder verblijfsvergunning in België verblijven, blijken niet alle mensen die in een dergelijke situatie terecht komen middelen te (gaan) gebruiken. Een causale relatie tussen afzonderlijke migratiebeleidsmaatregelen en middelengebruik is zeer moeilijk vast te stellen, ook omdat veel respondenten hun statuut vaak veranderd zien. Wanneer immigranten bijvoorbeeld plots wel (weer) mogen werken, heeft dit niet noodzakelijk onmiddellijk gevolgen voor hun middelengebruik.

Context waarin middelen worden gebruikt

In Iran wordt voornamelijk binnenshuis gebruikt, in het gezelschap van vrienden (Razzaghi et al., 1999; De Kort et al., 2006). In België zien we een gelijkaardig patroon. Het gevoel van niet welkom te zijn en niet thuis te horen in het gastland zet hen ertoe aan zich terug te trekken in hun eigen cultuur. Op die manier wordt het samen plezier maken en dit plezier intensiveren door middelengebruik een vorm van omgaan met overlevingsdruk. Hierbij is het zeer belangrijk om in gedachten te houden dat Iraniërs afkomstig zijn uit een cultuur waarin het 'wij'-gevoel een sterk onderdeel is van het zelf en het dagelijks leven. Als zij in België komen en alleen moeten wonen is dit zeer pijnlijk voor sommigen onder hen. Zij lijden dan ook sterk onder het ontbreken van familiale en sociale vangnetten wanneer zij in België problemen ondervinden (zoals familiale problemen, hun illegale status en werkloosheid). Daarom trekken velen zich gezamenlijk terug binnenin hun eigen cultuur en vriendenkring van Iraanse lotgenoten. Ze spenderen veel tijd samen (ze hebben ook veel tijd) en proberen deze tijd aangenaam door te brengen, hierbij geholpen door de middelen waarmee zij via allerlei kanalen in aanraking komen. In dergelijke sociale omstandigheden gebruikt de meest uitgesloten groep Iraniërs allerlei producten: alcohol, opium, cannabis of cocaïne. Meestal blijft het gebruik beperkt tot één middel.

Voorlopige conclusie

Gebruikspatronen van migranten veranderen niet op een ingrijpende manier. In de meeste gevallen blijft men dezelfde middelen gebruiken, om dezelfde redenen en in dezelfde (sociale) omstandigheden. De Iraanse nieuwkomers hebben door het strikte migratiebeleid en de kille ontvangst in België geen mogelijkheden gekregen om zich de 'nieuwe' patronen van middelengebruik eigen te maken. Als gevolg van de sociale uitsluiting waar recent geïmmigreerde migranten mee te maken krijgen, komen zij weinig in contact met de middelencultuur van het gastland. Ook de motieven voor gebruik blijven quasi dezelfde: zowel in Iran als in België wordt middelengebruik vooral gezien als een manier om met de bestaansdruk om te gaan. De context waarin doorgaans wordt gebruikt, ondergaat evenmin grondige wijzigingen. Een verslechtering van de socio-economische positie in België kan er evenwel toe leiden dat mensen zich niet langer kunnen veroorloven hun vrienden uit te nodigen voor het gebruiksritueel. Zij gebruiken noodgedwongen alleen.

'Beter' geïntegreerde respondenten echter, bijvoorbeeld zij met een betere socio-economische status en zij die al sinds lang in België verblijven, blijken wel Belgische gewoonten en gebruiken over te nemen. Dit geldt voornamelijk voor sociaal alcoholgebruik.

Etnografie als verkenning: de opzet en uitvoering

Bij aanvang van het onderzoek wilden we de aard en omvang van het drugsgebruik van 'asielzoekers' in België in kaart brengen. Na een kwantitatieve voorstudie hebben we de onderzoeksstrategie om een aantal redenen gewijzigd en gekozen voor etnografisch veldwerk.

Ten eerste bleek het onmogelijk om een representatieve steekproef samen te stellen van mensen met een precare en snel veranderende verblijfsstatus en hen te winnen voor een vraagesprek.

Ten tweede heeft literatuurstudie uitgewezen dat er zeer veel factoren invloed uitoefenen op postmigratie patronen van middelengebruik: zelfmedicatie, premigratie drugsgebruik, acculturatie, achterstellingsproblematiek, waarvan onduidelijk is hoe deze samenhangen. En ten derde wees een diepgaande analyse uit dat deze concepten en operationalisering in het survey niet zomaar konden worden 'geprojecteerd' op 'anderen'. Etnografische onderzoeksmethoden bieden echter wel de mogelijkheid om de wereld van de 'andere' te exploreren. Deze methoden zijn erop gericht inzicht te verwerven in 'andere' leefwerelden en in de achterliggende wereldvisies in termen en betekenissen van de onderzochten zelf.

Om in contact te komen met een toch betrekkelijk moeilijk toegankelijke groep is gebruikgemaakt van een tweefasenstrategie: de nul fase ('zero stage') gevolgd door een meervoudige, door de respondenten gestuurde sneeuwbalprocedure.

Tijdens deze twee fasen werd niet exclusief gezocht naar middelengebruikers. Alle Iraniërs kwamen in aanmerking om mee te werken aan dit onderzoek, dit in de hoop dat enkelen onder hen mij met middelengebruikers in contact zouden kunnen brengen.

Allereerst werd een infobrochure in het Perzisch opgesteld en verspreid langs verschillende kanalen om met Iraniërs in contact te komen. In de brochure werden de rechten van de respondenten uitgelegd, waarbij de nadruk lag op de anonimiteit van de onder-

zoeksresultaten. De brochure werd in de loop van het onderzoek meermaals aangepast op initiatief van respondenten.

In totaal werden in de nulfase 24 respondenten bereikt via allerlei formele en informele, Iraanse en niet-Iraanse kanalen. Over het algemeen ging de zero stage rekrutering via formele kanalen zeer moeizaam en was het geen efficiënte onderneming. Enerzijds waren slechts weinig instanties en organisaties bereid om me in contact te helpen brengen met Iraniërs. Anderzijds waren de professionals (maatschappelijk assistenten, dokters, verpleegkundigen enz.) die mij wel wilden doorverwijzen, weinig succesvol in het motiveren van Iraniërs om deel te nemen aan het onderzoek. Verschillende professionals, *gatekeepers* en informanten vertelden me dat het niet gemakkelijk was om deze doelgroep aan te spreken over hun middelengebruik.

‘Sneeuwbalrekrutering’ verwijst eigenlijk naar de werking van vertrouwensrelaties die de zero stage respondenten in hun netwerk hebben. Ik ging in op de uitnodigingen van respondenten om hen te vergezellen naar bijeenkomsten van Iraniërs en vroeg hen om mij in contact te brengen met hun (middelengebruikende) Iraanse vrienden. Deze manier van selectie van respondenten bleek uiteindelijk effectiever dan via de formele kanalen, maar kostte daarentegen ook meer tijd en geduld.

Verschillende respondenten hebben mij uitgenodigd om aanwezig te zijn op bijeenkomsten van Iraniërs. Ik heb protestacties bijgewoond (hongerstaking, betogingen), alsook culturele evenementen (religieuze dienst, nieuwjaarsfeesten en lezingen). Meer toegespitst op het centrale onderwerp werd ik ook uitgenodigd op vergaderingen van een Perzische *Narcotics Anonymous* organisatie. Mijn deelname aan dergelijke bijeenkomsten bracht me in contact met nieuwe mensen, aan wie ik (in)direct door de begeleidende respondenten werd voorgesteld. Op een van deze bijeenkomsten kreeg ik van de organisator een tiental minuten de tijd om mijn onderzoek aan de aanwezigen uit te leggen.

Andere respondenten nodigden me mee uit wanneer ze vrienden gingen bezoeken of vrienden op bezoek kregen. In sommige gevallen werden deze bezoeken speciaal voor mij georganiseerd. Bij het begin van dergelijke (groeps)gesprekken bezorgde ik alle aanwezigen een brochure zodat zij op de hoogte werden gebracht van hun rechten als onderzoekssubject.

Jammer genoeg hebben deze introducties in groepsverband niet altijd tot persoonlijke ontmoetingen met de nieuwe respondenten geleid. Naarmate het veldwerk vorderde, begon ik dan ook de ‘wij’-cultuur van de Iraniërs beter te begrijpen. Vanwege hun sociale instelling praten en discussiëren Iraniërs liever in een groep dan alleen met een buitenstaander. Zij voelen zich meer vertrouwd en veiliger in groepsverband. Anderen hielden zich op de achtergrond (zij bleven bijvoorbeeld in de keuken zitten), maar bleven me onophoudelijk bestuderen terwijl ik met de anderen aan het praten was.

Wanneer ik mensen niet alleen te spreken kreeg, was ik (nog) meer terughoudend en voorzichtig om hen te vragen naar hun persoonlijke gebruik van drugs. Ik volgde noodgedwongen de algemene groepsdynamiek van het gesprek om gaandeweg gemeenschappen over middelengebruik binnen de Iraanse gemeenschap te bespreken.

Bij doorverwijzingen naar mogelijke respondenten vroeg ik steeds of de bemiddelaar eerst zelf met deze mensen contact opnam om te vragen of zij wilden deelnemen aan het onderzoek. Een aantal respondenten begon op deze manier aan een ware zoektocht naar nieuwe respondenten. Zij contacteerden mij telkens wanneer ze iemand hadden gevonden die bereid was met mij te praten. In sommige gevallen organiseerden zij ook een afspraak met een nieuwe respondent. Ik vertelde hen wanneer ik vrij was en enige tijd later kreeg ik te horen waar en wanneer ik de nieuwe respondent kon ontmoeten.

Tijdens de respondent gedreven zoektocht naar Iraanse middelengebruikers werd ik geconfronteerd met een tweevoudige moeilijkheid. Ten eerste bleek er een heuse breuk te bestaan binnen de Iraanse gemeenschap tussen de 'gebruikers' en de 'niet-gebruikers'. Ik begreep al snel dat Iraanse middelengebruikers weinig contacten hebben met de 'buitenwereld', buiten hun kring van medegebruikers. Velen onder hen leven geïsoleerd van de rest van de samenleving. Naast de hechte contacten binnen hun netwerk van gebruikers onderhouden zij slechts broze en sporadische contacten met 'beter' geïntegreerde landgenoten. Er rust binnen de Iraanse cultuur immers een taboe op drugsgebruik, waardoor er op drugsgebruikers wordt neergekeken. Gebruikers voelen dit stigma en velen zijn dan ook beschaamd over hun gebruik.

Ten tweede werd ik keer op keer geconfronteerd met niet aflatende terughoudendheid en wantrouwen van Iraniërs in het algemeen en middelengebruikers in het bijzonder. Verschillende respondenten waarschuwden me hiervoor. Ze waren wel bereid om me in contact te brengen met middelengebruikers, maar ze waarschuwden me ervoor dat deze laatsten mij niet te woord zouden staan, zeker niet over hun middelengebruik. En in sommige gevallen lieten middelengebruikers zich inderdaad niet overhalen door landgenoten om aan het onderzoek deel te nemen.

Observatie, participatie en communicatie

Etnografen nemen deel aan de levens van de mensen die worden bestudeerd: leven zoals zij leven, doen wat zij doen. Hoewel dit in het kader van voorliggend onderzoek praktisch onmogelijk was, werd niettemin getracht zo veel mogelijk tijd door te brengen met de respondenten. Dit impliceert dat ik een heleboel sociale regels moest leren die in de nieuwe omgeving gebruikelijk zijn. Ik probeerde om op de best mogelijke manieren met Iraniërs in contact te treden, tijdens hun dagelijkse activiteiten.

Veel relevante informatie werd op onverwachte momenten verzameld en niet tijdens bewust geplande gesprekken en ontmoetingen. Iraniërs zijn zeer terughoudend om zaken 'direct' te benoemen en te bespreken. Daardoor werd de meest relevante informatie mij niet altijd verteld, maar werd ze mij indirect omschreven of getoond.

Tijdens de participerende observaties op bijeenkomsten van Iraniërs, hield ik mijn ogen en oren open om meer te weten te komen over middelengebruik en over de Iraanse gewoonten en sociale regels. Maar ook tijdens 'gewone' afspraken en huisbezoeken, waarin ik tijd doorbracht met (een groep) Iraniërs, kon ik observeren hoe zij met bepaalde middelen omgaan (vooral alcohol en tabak).

Participerende observatie was niet altijd gemakkelijk, vooral niet in het begin. Omdat ik niet altijd goed wist wat er gezegd werd, wat er gebeurde of wat er van mij werd ver-

wacht als geschikte reactie op het gebeuren, was het soms moeilijk om mezelf de juiste houding aan te meten. Daarenboven was het me ook niet altijd duidelijk wat de respondenten bedoelden of voelden wanneer ik een bepaald gedrag observeerde.

Bij interviews bepaalden in principe de respondenten waar en wanneer ik hen zou ontmoeten. Sommigen verkozen een openbare plaats, anderen nodigden me uit in hun woning. De gesprekken die buitenshuis (stationsbuffet, cafés, buiten op een bankje) plaatsvonden, hadden over het algemeen een 'formeler' karakter dan huisbezoeken. Gesprekken met sommige zero stage respondenten vonden plaats binnen de organisaties die mij met hen in contact hadden gebracht. Ook ontmoetingen met 'specialisten' of 'gatekeepers' (vooral Iraniërs die al een twintigtal jaar in België verblijven) vonden plaats in meer formele settings (burelen en taveernes). Deze groep respondenten bood mij een reflectie op de culturele betekenissen op momenten dat ik deze wel had geobserveerd, maar (nog) niet begrepen. Deze respondenten vervulden een brugfunctie tussen 'mijn' cultuur en die van de 'ander'. Vaak werden observaties bevestigd door uitspraken van respondenten en vice versa, zodat de puzzelstukken van de Iraanse (drugs)cultuur stilaan in elkaar begonnen te passen. Bijvoorbeeld: naast mijn observaties van alcoholgebruik door Iraanse mannen in een groep en getuigenissen over persoonlijk alcoholgebruik, bleek de meer abstracte informatie van Iraanse professionals onontbeerlijk om deze observaties te kaderen. Daarenboven kon ik hun abstracte informatie beter begrijpen en verwerken omdat ik het fenomeen al had geobserveerd. Meer algemeen in het kader van het veldwerk en het leren kennen van de Iraanse cultuur, konden deze specialisten mij helpen bepaalde reacties van respondenten te verklaren, bijvoorbeeld hun aanhoudende wantrouwen alsook bepaalde gedrags- en beleefdheidsregels.

Andere respondenten nodigden me uit in hun woning. Deze gesprekken waren over het algemeen vertrouwelijker en verliepen informeler, maar verliepen desondanks niet altijd in de beste omstandigheden. In vele gevallen stond de televisie aan. Het was dan niet gemakkelijk om de respondent gefocust te houden op het gesprek. Zoals eerder vermeld, was het ook niet altijd mogelijk om mensen 'persoonlijk' te spreken, aangezien familieleden, vrienden en kinderen van bepaalde respondenten steeds in de buurt waren. En hoewel ik graag enkele vrouwen persoonlijk wilde spreken over hun ervaringen, verkozen de meesten te praten in het bijzijn van hun echtgenoot. Wanneer ik voorgesteld werd aan een Iraans echtpaar, was het ook meestal de man die het woord nam.

Bij deze huisbezoeken werd ik doorgaans zeer gastvrij ontvangen en kreeg vaak een maaltijd aangeboden. Op zich vormt dit geen probleem, ware het niet dat de Iraanse keuken veel vleesgerechten bevat en ik vegetariër ben. Toch was dit zelden een probleem en verschillende respondenten deden hun best om mij een vegetarisch maal voor te schotelen. Het samen nuttigen van maaltijden bleek een goede manier om op een ontspannen manier aan vertrouwensrelaties te werken. Immers, volgens de Iraanse traditie en cultuur is meteen ter zake komen onbeleefd. Het is ook zeer onbeleefd om als gast niet de tijd te nemen om samen met de gastheer te eten.

Verscheidene respondenten praatten graag honderduit, maar dan wel over de onderwerpen die hen interesseren. Velen waren graag bereid een paar uur met mij door te brengen, maar zij reserveerden slechts een beperkt deel van die tijd om mij te vertellen wat

ze hadden voorbereid over mijn onderwerp. Het was zelden mogelijk om een respondent te ontmoeten, enkele vragen te stellen, antwoorden te krijgen en weer naar huis te vertrekken. Voor en na het moment waarop de respondent besloot mij zijn of haar visie over middelengebruik binnen de Iraanse cultuur en binnen de Iraanse gemeenschap in België uit de doeken te doen, werd er over andere onderwerpen gepraat (geschiedenis, filosofie, religie en politiek). Een interview volgens het boekje was vaak onmogelijk. In enkele gevallen echter lieten (nerveuze, mannelijke) respondenten niet toe dat ik een open gesprek met hen voerde en drongen steeds aan op een volgende vraag.

Al bij de eerste stap om met Iraniërs te communiceren, namelijk tijdens het maken van afspraken, doken moeilijkheden op. Immers, (recent gearriveerde) Iraniërs maken geen plannen op (middel)lange termijn. Wanneer ik mensen contacteerde om een afspraak te maken, bleken velen 'nu', 'morgen' of 'overmorgen' af te spreken, op korte termijn en zonder het strikt vastleggen op een datum. Vooraf plannen leek moeilijk voor hen, dus paste ik me aan bij deze manier van afspraken maken.

Zelfs de meest bereidwillige respondenten boden me de relevante informatie niet op een presenteerblaadje aan. Vaak kreeg ik antwoorden die irrelevant leken, terwijl ik dacht dat ik een duidelijke vraag had gesteld. Hierdoor werd het duidelijk dat vele respondenten volgens andere premissen denken. Deze ontdekking was een eerste stap in het reconstrueren van hun leefwereld. De meerderheid van de respondenten onthield me (niet noodzakelijk intentioneel) juist die informatie waarnaar ik op zoek was, namelijk hun persoonlijke ervaringen en visies. Zij waren eerder geïnteresseerd om me de 'feiten' te verschaffen over middelengebruik in Iran, die ze via de satelliet en het internet hadden vernomen. In enkele gevallen werd ik opgedragen te stoppen met schrijven op momenten dat ze een persoonlijk verhaal vertelden. Dergelijke verhalen, die mij net interesseren, werden weggewuifd als onbelangrijk.

Zoals was voorzien, werd communicatie vaak belemmerd door taalproblemen. De meeste respondenten waren het Nederlands, Engels of Frans voldoende meester om een goed gesprek te voeren, maar sommigen hadden moeite zich in een van deze talen uit te drukken. De meesten onder hen waren echter wel in staat om te communiceren aan de hand van voorbeelden, analogieën en beeldspraak. Een minderheid van de respondenten sprak (naar eigen mening) onvoldoende Nederlands, Engels of Frans om een gesprek te voeren en dan werd er een vertaler ingeschakeld. Slechts eenmaal werd beroep gedaan op een professionele tolk, de andere keren werd het tolkwerk uitgevoerd door de respondent die me had doorverwezen of geïntroduceerd. Een voordeel van het werken met een tolk was dat ik alles letterlijk kon opschrijven wat de tolk mij vertelde terwijl de respondent zijn volgende uitspraak in het Perzisch formuleerde. Werken met een tolk had ook nadelen: persoonlijke contacten verliepen veel moeilijker en de inhoud van het gesprek was minder goed controleerbaar.

Sommige respondenten erkenden dat ik een zeer delicaat onderwerp bestudeerde, andere waarschuwden me dat ik veel leugens te horen zou krijgen. Er moet inderdaad steeds rekening worden gehouden met het feit dat mensen leugens vertellen. Het is mogelijk dat zelfs de meest bereidwillige respondent situaties verbloemt of verzwijgt. De relatie tussen respondent en onderzoeker ondervindt immers invloed van de sociaal-

politieke context waarin de ontmoeting gebeurt. Soms vermoedde ik (op basis van uitspraken van andere contactpersonen) inderdaad dat respondenten niet de waarheid spraken. Eén vrouw verklaarde me zonder blikken of blozen dat ze enkel informatie over gebruikers had ‘van horen zeggen’, terwijl haar echtgenoot duidelijk onder invloed was. In een aantal contexten kon door het intensieve veldwerk de verdraaiing van de werkelijkheid door triangulatie achterhaald worden. Ten tweede heb ik niet enkel geluisterd naar wat mensen me vertelden, maar heb ik hen ook geobserveerd. Participerende observatie tijdens dagelijkse activiteiten van respondenten leverde een feedback op tussen kijken en vragen. Naarmate ik meer te weten kwam, kon ik beter begrijpen wat ik observeerde en kon ik vervolgens betere vragen stellen.

Aspecten van geldigheid

Geldigheid en vertrouwen

Van bij het begin van het onderzoek werd ik geconfronteerd met wantrouwen, aangezien middelengebruik een zeer persoonlijk gegeven is, dat daarenboven strafbaar is gesteld. Middelengebruik kan daarom een taboeonderwerp zijn bij migranten met een preciaire verblijfsstatus, omdat het hun (kans op) verblijfsvergunning in gevaar kan brengen. Door hun achtergrond van leven in een totalitaire staat, zijn Iraanse migranten extra terughoudend om hun middelengebruik te bespreken met een buitenstaander. Omdat ze uit een land afkomstig zijn waarin veel activiteiten verboden zijn en waar de politie met harde hand controleert, zijn velen terughoudend om over middelengebruik te praten. Daarenboven wordt middelengebruik, buiten de cultureel aanvaarde vorm (opiumgebruik door ouderen), als zeer negatief beschouwd binnen de Iraanse cultuur. Iraniërs in België zullen dus niet zomaar openhartig hun ervaringen met middelengebruik uit de doeken doen. Mensen zijn bang om als verslaafden te worden gezien, zowel binnen de eigen gemeenschap als door de Belgische autoriteiten. Er werd me verteld dat sommige mannen hun middelengebruik zelfs verborgen houden voor hun echtgenote. Open praten over middelengebruik is niet vanzelfsprekend voor een Iranee.

Ik heb op verschillende manieren getracht dit wantrouwen te neutraliseren. Ten eerste heb ik tijdens gesprekken het thema ‘middelengebruik’ voorzichtig aan de orde gebracht. Respondenten en informanten gaven me de tip om het onderwerp niet direct te benaderen, maar eerst te praten over andere onderwerpen. Gesprekken begonnen niet als een formeel interview met vragen over persoonlijk gebruik. De meeste conversaties werden aangevat als ‘normale’ conversaties: rustig praten om mekaar te leren kennen en te vertrouwen. Voorafgaand aan, tussen en na het bespreken van middelengebruik kwam er een hele reeks andere onderwerpen aan bod: vergelijking tussen Iran en België, de asielpcedure, het migratiebeleid, de geschiedenis van Iran, Iraanse gastronomie, filosofische kwesties, religie en de wereldpolitiek. Enkele respondenten, van wie ik het niet verwachtte, begonnen na een aantal afspraken spontaan over hun middelengebruik te vertellen. Mensen die gerekruteerd werden via de drugshulpverlening begonnen direct openlijk over middelengebruik te praten. De meeste respondenten praatten erg open over hun alcohol- en tabaksgebruik. Dit was niet het geval wat de andere middelen

betreft: gebruik van illegale middelen werd indirect benaderd door te vragen of de respondent mensen kent die middelen gebruik(t)en, door te praten over middelengebruik in Iran en door te vragen of middelengebruik door Iraneezen in België vaak voorkomt.

Ten tweede heb ik getracht vertrouwen van respondenten te winnen door veel tijd met hen door te brengen, en door hen af en toe te helpen (met hun administratie, studie of door hen simpelweg een lift aan te bieden). Ik nam zo veel mogelijk deel aan de dagelijkse activiteiten van respondenten, in de hoop om langdurige (vriendschaps)relaties te kunnen opbouwen. Mijn contacten met Iraniërs bleven niet beperkt tot het samen zitten, eten en praten, ik ging ook in op hun voorstellen om hen te vergezellen tijdens afspraken en hun bezigheden. Zo ging ik samen met respondenten op zoek naar een kamer, ik maakte wandelingen met hen, ik bezocht hen in hun winkel of ging samen met hen op zoek naar een plek om een winkel te openen. Soms bleek het deelnemen aan dergelijke activiteiten nuttig om respondenten beter te leren kennen en hun vertrouwen te winnen. Zodoende werden er goede contacten gelegd, maar deze hebben veel tijd en geduld gevegd, zonder dat dit altijd resultaten opleverde. Zoals hiervoor vermeld, zijn Iraniërs niet direct in de omgang. Deze indirectheid heb ik zelf ervaren wanneer respondenten me slechts mondjesmaat informatie onthulden of rond de pot draaiden. Verschillende respondenten behandelden me formeel en zeer beleefd, terwijl ze me eigenlijk niets bruikbaar vertelden. Wanneer ik aan mensen werd voorgesteld, stonden zij mij steeds toe om met hen te praten. Via via vernam ik later dat zij helemaal niet met mij wilden praten (over middelengebruik). Enkele respondenten maakten me niet direct hun standpunt duidelijk, het was slechts na lange discussies, veel beeldspraak en vragen van hen over hoe ik zou reageren in de situaties die ze me voorlegden, dat hun opinie duidelijk werd gemaakt.

Contact houden was niet altijd even gemakkelijk, zeker niet naarmate het veldwerk vorderde en er steeds meer en meer respondenten bij kwamen waarmee ik vertrouwensrelaties trachtte op te bouwen. Ik ben er niet in geslaagd om alle respondenten te blijven volgen. Enkele respondenten verloren hun interesse in mij na hun regularisatie of na een negatief besluit van de asielinstanties. Met anderen was het contact te vluchtig geweest om er een vertrouwensrelatie op te baseren.

Met sommige respondenten ging het vertrouwen verder en ontstonden er vriendschapsrelaties die sterk varieerden in duur en intensiteit. Toch was deze investering nodig om mensen over de streep te trekken om openlijk over hun persoonlijke migratie-ervaringen en/of middelengebruik te laten praten. Sommige respondenten wilden veel vaker met me afspreken dan nodig was voor dit onderzoek. Zij nodigden me uit om samen iets leuks te doen, los van mijn studie. Het was soms moeilijk om een evenwichtige oplossing te vinden: hen niet in de kou laten staan maar ook niet de hele periode van het veldwerk met hen alleen doorbrengen. Twee respondenten werden gehospitaliseerd in de loop van dit onderzoek. Beiden waren blij dat ik hen kwam bezoeken. Een van hen regelde allerlei afspraken voor mij in het ziekenhuis. Bijgevolg heb ik heel wat tijd doorgebracht met Iraniërs in de cafetaria van dit ziekenhuis. Daar regels hieromtrent niet vooraf konden worden vastgelegd, heb ik me vaak in een verwarrende situatie bevonden, waarin ik geen echte buitenstaander meer kon zijn met het oog op informatie. Daarnaast

bestond het gevaar te dicht bij de doelgroep te staan ('going native') om hun gebruiken en gewoonten vanuit een ruimer perspectief te kunnen observeren en te verklaren. Hoewel het opbouwen van vriendschapsrelaties in sommige gevallen relatief gemakkelijk was, was het onderhouden van vriendschap veel moeilijker. Iraniërs stellen hoge eisen aan hun vrienden: vrienden worden verondersteld zeer 'close' te zijn en elkaar vaak te zien. Dagelijks contact was in vele gevallen onmogelijk (daar ik in een andere stad woonde en ook andere respondenten moest zien), waardoor sommige respondenten zeer teleurgesteld waren en in sommige gevallen het contact volledig verbraken. Wanneer ik uitnodigingen voor dezelfde of de volgende dag afsloeg (ten gevolge van afspraken met andere respondenten), klonken respondenten zeer teleurgesteld. Eén respondent beantwoordde mijn oproepen niet meer nadat ik een keer later had gebeld dan beloofd. Enkelen vertelden me dat zij zich een beetje gekwetst voelden als ik niet binnen de paar dagen opbelde wanneer ik had beloofd hen op te bellen. Ik trachtte later in het veldwerk respondenten duidelijk te maken binnen welke termijn ze een telefoontje van mij konden verwachten.

Anderen hadden meer begrip voor mijn situatie en bleven de vriendschapsbanden onderhouden, ook al kon ik niet op al hun uitnodigingen meer ingaan naargelang het veldwerk vorderde. Sommigen vertelden me dat ik hun 'enige' of 'beste' Belgische vriend was. Over het algemeen waren deze mensen dankbaar voor mijn hulp, ze vertrouwden me en waren graag bereid hun ervaringen (al dan niet met middelengebruik) met mij te delen.

Geldigheid en taal

Naast wantrouwen hebben de hiervoor vermelde taalproblemen ook ingrijpende gevolgen gehad voor het onderzoek. Door dergelijke taalproblemen is het mogelijk dat informatie verloren is gegaan. Ik heb echter getracht om de juistheid van de in taal geformuleerde informatie te bewaken. Respondenten werden in de mogelijkheid gesteld om een feedback verslag van het gevoerde gesprek te krijgen. De bedoeling van dergelijke rapporten was om de juistheid van mijn observaties en notities te controleren. Op die manier wilde ik fouten door taal- en communicatieproblemen corrigeren. Het maken van dergelijke rapporten was een grote tijdsinvestering die weinig heeft opgeleverd, daar de meeste respondenten helemaal niet zo erg geïnteresseerd waren om commentaar te geven op wat ik had neergeschreven. Hoewel ze aan de telefoon verklaarden dat ze het zeer interessant vonden om er met mij over te praten, bleef het verslag onaangeroerd en onbesproken tijdens de meeste *feedback* gesprekken. Anderen bleken niet geïnteresseerd om nogmaals af te spreken om het feedback verslag door te nemen. Slechts één respondent deed nauwkeurig wat ik met dergelijke verslagen van plan was. Hij nuanceerde de neergeschreven zinnen en liet me zo zijn eigenlijke bedoeling zien waar ik hem verkeerd had begrepen. Toch was het maken en afleveren van dergelijke verslagen nuttig voor het onderhouden van sommige contacten alsook om respondenten duidelijk te maken naar welk soort informatie ik op zoek was.

Nadat ik had ervaren dat het afleveren van een geschreven verslag niet werkte, ben ik begonnen feedback momenten in te lassen in gesprekken met respondenten. Ik herformuleerde mondeling wat ik uit onze gesprekken 'ging gebruiken voor mijn boek' en

vroeg dan aan de respondent of ik het juist had begrepen. In grote lijnen waren de respondenten het met mij eens en ze waren graag bereid om detailfouten te verbeteren. Op die manier trachtte ik de geldigheid van de informatie te garanderen.

Validiteit waarborgen

Observatie, participatie en communicatie met de Iraanse respondenten leverden niet alleen beschrijvingen op maar tevens concepten, ideeën en inzichten die een gezamenlijke creatie horen te zijn van de onderzoeker en de onderzoekssubjecten. Om zeker te zijn dat de resultaten evenzeer een afspiegeling zijn van de opinies van de Iraniërs (interne validiteit), werd er op verschillende momenten afgetast of informanten het eens waren met mijn observaties en analyses. Naarmate het veldwerk vorderde en ik met respondenten nauwe contacten onderhield, trachtte ik samen met hen hun persoonlijke ervaringen in een ruimer perspectief te plaatsen. Sommigen waren zeer gedreven in het verbinden van hun eigen ervaringen aan mijn algemene uitspraken over 'de' Iraniërs in België, omdat ze nieuwsgierig waren naar mijn onderzoeksresultaten. Anderen vonden mijn observaties ongeldig en gaven een andere interpretatie van de plaats van middelengebruik binnen de Iraanse gemeenschap. Tijdens zulke gesprekken ontstonden vaak interessante discussies die soms op een compromis uitdraaiden. Door bevindingen te blijven herformuleren na de commentaren, kon ik nuanceren. Een concreet voorbeeld van een bevinding die ik voorlegde aan een respondent: 'sommige Iraniërs gaan middelen gebruiken omwille van hun werkloosheid'. De respondent beweerde stellig dat dit niet klopte: '*kennissen die gebruikten gedurende werkloosheid, blijven gebruiken wanneer ze een baan hebben gevonden*'. Dergelijke opmerkingen deden me de bevindingen rond werkloosheid echter niet doorstrepen. Ik vroeg dan naar veranderingen in hun gebruikspatroon. Toen kwamen we tot de bevinding dat de mensen in deze situatie andere middelen gingen gebruiken sinds ze aan het werk waren en dat ze ook om andere redenen gaan gebruiken. De relatie tussen werkgelegenheid en middelengebruik kon aldus worden genuanceerd en ik kwam meer te weten over de gebruikspatronen van Iraniërs in België.

Verder besprak ik mijn tussentijdse observaties met Iraanse professionals (psychologen, sociaal werkers en dokters). Nadat ik hun ervaringen had genoteerd, vroeg ik hun of mijn interpretaties strookten met hun observaties. Op die manier konden mijn tussentijdse resultaten worden aangevuld of geherformuleerd.

Tot slot werd na het analyseren van de resultaten een validatieperiode ingelast. Nadat de conclusies van het onderzoek werden geformuleerd, werden deze helder, eenvoudig en beknopt samengevat en voorgelegd aan enkele respondenten. Deze gesprekken leverden niet veel op: bespreking van de resultaten ging even moeizaam als het eerdere door nemen van feedback verslagen. De meeste respondenten waren niet zo zeer geïnteresseerd in wat ik te vertellen had. Eén respondent vroeg me of hij een formulier moest ondertekenen om te verklaren dat hij akkoord ging met mijn conclusies. Hij was graag bereid zijn handtekening te zetten, maar hij had geen zin om mijn conclusies te lezen. Waar mijn interpretaties van middelengebruik binnen de Iraanse gemeenschap niet strookten met hun persoonlijke ervaringen, werd er met mijn beschrijving niet akkoord gegaan. Twee respondenten noemden als voorbeeld Iraanse kennissen die in België met hun gebruik

startten. Zij leidden hieruit af dat migratie en het migratiebeleid een grote invloed hebben op middelengebruik. Ik trachtte hen uit te leggen dat deze kennis, indien zij destijds niet waren gemigreerd, nu mogelijk ook drugsgebruikers zouden zijn in Iran.

Na enkele maanden buiten het veld tijdens het analyseren van de resultaten en het schrijven van mijn eindrapport, waren de respondenten blij me terug te zien. Er werd veel bijgepraat, wat het voor mij moeilijk maakte om het gesprek steeds weer terug te brengen op mijn onderzoek en te richten op de conclusies. En opnieuw belandde ik weer in groepsituaties, waarbij mensen aanwezig waren die niets met het onderzoek te maken hadden.

Teneinde de externe validiteit van de resultaten over de Iraanse drugscultuur te garanderen en zeker te zijn van de juistheid van mijn bevindingen over middelengebruik in Iran, werd het onderzoeksrapport voorgelegd aan externe experts. Het was immers niet mogelijk in het kader van dit onderzoek om naar Iran te reizen en daar middelengebruik te observeren en te praten met drugsspecialisten en middelengebruikers. Drugsspecialisten (beleidsmakers en drugshulpverleners) in Iran werd gevraagd naar hun commentaren op de hoofdstukken over Iran en middelengebruik in Iran. Deze mensen werden gecontacteerd via wetenschappelijke en internationale contacten en organisaties, niet via de officiële kanalen van bijvoorbeeld Iraanse ministeries van Volksgezondheid of Justitie.

Tot nu toe hebben twee medisch geschoolde drugsspecialisten commentaren doorgestuurd. Eén persoon stuurde mij bijkomende rapporten en artikels, waarvan ik enkele resultaten heb kunnen verwerken in de tekst. De andere persoon maakte kanttekeningen bij de tekst en nuanceerde daar waar ik een ‘westers’ vervormde visie verkondigde. Hij lichtte me in over de huidige prevalentie van middelengebruik in Iran, daar mijn bronnen enkele jaren achterliepen op de actuele situatie.

Ook met het oog op het waarborgen van de externe validiteit, werden gesprekken gevoerd met vier Iraniërs die in Nederland verblijven. Drie van hen benadrukten dat het migratiebeleid in Nederland even nadelig is voor migranten als in België en dat middelengebruik door Iraniërs vooral moet worden begrepen als een manier om met de harde realiteit (mede onder invloed van het migratiebeleid) om te gaan. De vierde respondent verklaarde dat het typisch is voor Iraniërs om anderen de schuld te geven voor hun middelengebruik. Zij wijzen het migratiebeleid met de vinger als excuus voor hun middelconsumptie, terwijl ze eigenlijk gewoon gebruiken omdat ze het leuk vinden. Een van deze respondenten was sterk onder invloed tijdens het gesprek, wat communicatie bemoeilijkte, de andere drie waren zeer benieuwd naar wat een Belgische onderzoeker te zeggen heeft over middelengebruik door Iraniërs in België en waren graag bereid mijn reflecties en interpretaties te bekijken vanuit hun eigen ervaringen.

Conclusie

De vraagstelling binnen dit onderzoek is zeer complex, aangezien met zowel migratie- als cultuurgerelateerde factoren rekening moet worden gehouden. Een dergelijk complexe vraagstelling is moeilijk te vertalen naar vooraf bepaalde vragenlijsten zonder aan de

complexiteit van het fenomeen afbreuk te doen. Etnografische methoden hebben bruikbare inzichten aangaande migratie en cultuur opgeleverd, zodat de leefwereld van de 'migrant' kon worden gereconstrueerd. Voorliggende onderzoeksresultaten tonen aan dat het de moeite loont om bij het onderzoek naar gevoelige, politiek geladen en strafbaar gestelde ('illegale') gedragingen etnografische methoden toe te passen.

Het is echter niet eenvoudig om een etnografisch onderzoek uit te voeren. Het vergt een aanzienlijke tijdsinvestering, terwijl het geen rechtevenredige hoeveelheid bruikbare, relevante en nieuwe informatie oplevert. In voorliggend onderzoek ging het rekruteren van nulfase respondenten moeizaam en was het niet efficiënt. Sneeuwbalrekrutering was efficiënter, maar bleek zeer tijdsintensief. Er was ook veel tijd nodig om het vertrouwen van respondenten te winnen. Daarenboven werd informatie vergaard in vaak onvoorziene en niet altijd in de beste omstandigheden, wat veel creativiteit en flexibiliteit van de onderzoeker heeft gevraagd.

Omdat etnografisch veldwerk zo moeilijk en verwarrend kan zijn, is het aangewezen om enkele garanties in te bouwen ten aanzien van de geldigheid van de resultaten. Gebrek aan duidelijke regels maakt etnografisch veldwerk boeiend en intrigerend, maar kan voor de geldigheid nadelige gevolgen hebben. In voorliggend onderzoek hebben geldigheidsproblemen vooral met wantrouwen en taal te maken. Deze problemen hebben aanzet gegeven tot het opzetten van een etnografisch onderzoek, daar kwantitatieve onderzoeksmethoden hier geen antwoord op konden bieden. De toegepaste methode heeft deze problemen kunnen beperken, zij het dankzij daartoe speciaal voorziene onderzoeksstrategieën om wantrouwen tegen te gaan en foute interpretaties van uitspraken te beperken. De geldigheid van de resultaten werd gewaarborgd door het werken aan een vertrouwensband en het samen met respondenten herformuleren van informatie. Beide onderzoeksactiviteiten verliepen het best op een informele manier.

De geldigheid van de onderzoeksresultaten werd ten slotte op de proef gesteld door die met respondenten door te nemen, zowel met Iraniërs in Iran en in Nederland. Terwijl de interne validatie niet veel bruikbaar opleverde, waren de commentaren van externen zeer belangrijk voor de verheldering van de uitkomsten.